

3. *Невялікай колькасцю найменняў прадстаўлена група гідронімаў, у аснове якіх апелятывы, што адлюстроўваюць сацыяльныя з’явы.*

Сярод іх ёсць назвы, якія ўказваюць на матэрыяльную культуру:

а) паняцці, якія абазначаюць *тып пасялення*: рака **Гарадзінец**, возера **Гарадзішча і Селішча**, возера **Гарадское**;

б) *створанія чалавекам збудаванні*: возера **Кабак** (кабак — месца продажу спіртных напояў у дарэвалюцыйнай Расіі [1, с. 149]), рака **Млынная** (млын — прадпрыемства, будынак з устаноўленымі ў ім прыстасаваннямі для размолу зерня [3, с. 348]).

Гідронімы, якія ўказваюць на духоўную культуру, прадстаўлены ўсяго двума найменнямі **Святое і Чароўнае**.

Прысутнічаюць на тэрыторыі раёна і гідронімы, якія лёгка матывуюцца апелятывамі, але падыходзяць ні да адной з вылучаных падгруп. Гэта такія адзінкі, як возера **Школьнае** (школа), **Ладасна** (ладзя, лодка — асноўны від рачнага судна на Русі [1, с. 194]), **Талпянскае** (у аснове рускае слова *толпа*, беларускае натоўп [1, с. 315]), **Дзявочае** (ад асновы *дзева* з фармантам прыналежнасці [1, с. 94]), **Дамашняе** (дом), рака **Гурба** (гурба — куча [3, с. 161]). Ёсць у зафіксаваным матэрыяле найменне, утворанае ад дыялектызма. Так, на нашу думку, у аснове гідроніма **Варапаеўшчына** ляжыць дыялектнае слова *варанай* — някемлівы, бесталковы чалавек [2, т. 1, с. 283].

Такім чынам, паводле нашых падлікаў, колькасць гідронімаў апелятыўнага паходжання складае каля 70 адзінак. Тут прадстаўлены розныя групы апелятыўнай лексікі: адзінкі, што адлюстроўваюць фізіка-геаграфічныя ўмовы мясцовасці, дзе знаходзіцца аб’ект; адзінкі, што адлюстроўваюць асаблівасці жывёльнага і расліннага свету; адзінкі, што характарызуюць аб’ект па розных прыкметах.

Спіс крыніц

1. *Жучкевич, В. А.* Краткий топонимический словарь / В. А. Жучкевич. — Минск: Издательство БГУ, 1974. — 448 с.
2. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: у 5 т. / Уклад. Ю. Ф. Мацкевіч, Я. М. Рамановіч [і інш.]; рэд. Ю. Ф. Мацкевіч. — Мінск: Навука і тэхніка, 1980. — 1986. — 5 т.
3. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: Больш за 65 000 слоў / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко; афармленне А. М. Хількевіча. — 4-е выд. — Мінск: БелЭН, 2005. — 784 с.
4. *Яшкін, І. Я.* Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў. Тапаграфія. Гідралогія / Г. Я. Яшкін. — Мінск: Беларуская навука, 2005. — 808 с.

В. Г. Вабішчэвіч

Навуковы кіраўнік — В. М. Шавель
Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт,
г. Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

ВЫКАРЫСТАННЕ ДАЛЬТАН-ЗАДАННЯЎ ПРЫ АРГАНІЗАЦЫІ САМАСТОЙНАЙ РАБОТЫ НА ўРОКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Сучасная педагогіка разглядае адукацыю як працэс, які накіраваны на самаразвіццё асобы вучня. Эфектыўнасць гэтага працэсу гарантавана толькі ў тым выпадку, калі настаўнік разумее, што галоўным для вучня сёння з’яўляецца ўменне вучыцца — самастойна знаходзіць адказы на актуальныя пытанні, перапрацоўваць інфармацыю, лагічна яе ўзнаўляць. Менавіта таму ў апошнія гады востра стаіць праблема арганізацыі самастойнай работы вучняў, якая выклікае вялікую цікавасць у настаўнікаў-моваведаў [1, с. 67].

Зварот да аналізу праблем навучання беларускай мове ў сярэдняй школе актуалізуе задачу распрацоўкі тэарэтычных асноў фарміравання інавацыйнай дзейнасці настаўніка на ўроках роднай мовы [2, с. 123].

Адна з найбольш эфектыўных тэхналогій, якая ў апошнія гады атрымлівае шырокае распаўсюджванне, — тэхналогія Дальтан, заснаваная на фармаванні навыкаў самастойнай работы вучняў. У аснову дадзенай тэхналогіі пакладзены прынцыпы свабоды, самастойнасці і супрацоўніцтва.

Важным сродкам рэалізацыі вызначаных прынцыпаў у школе з’яўляюцца дальтан-заданні. Апрабаваная на практыцы метадыка работы з дальтан-заданнямі пацвярджае іх актывізуючыя магчымасці пры навучанні беларускай мове ў школе. Дальтан-заданні, прапанаваныя вучням 8-га і 9-га класаў СШ № 19 г. Баранавічы, прадугледжваюць выкананне практыкаванняў рознага ўзроўню складанасці. Кожнае выкананае заданне ацэньваецца пэўнай колькасцю балаў: заданне на ўзнаўленне з апорай на змест правіла — 1 бал, заданне на распазнаванне моўнай адзінкі ў гатовым тэксце — 2 балы, заданне на самастойнае прымяненне правіла (змена формы слова, ўстаўка арфаграмы і інш.) — 3 балы, заданне з элементамі каменціравання — 4 балы, заданне з элементамі творчасці (пабудуйце словазлучэнні ў адпаведнасці са схемамі, складзіце сказы, сачыненне-мініяцюру і інш.) — 5 балаў. Колькасць балаў, набраная вучнямі па выніках работы, суадносяцца з узроўнямі — высокім, сярэднім і нізкім.

Для ўліку, кантролю і ацэнкі дальтан-заданняў выкарыстоўваюцца спецыяльныя табліцы ўліку (ацэначныя лісты), сшыткі для вучняў, настаўнікаў. Пасля праверкі, як настаўнікам выканання заданняў,

ацэнаныя лісты раздаюцца вучням. І кожны ў адпаведнасці з вызначанымі нормаў можа ацаніць сябе сам, убачыць вынікі сваёй працы.

Вынікі праведзенага ацэньвання сведчаць, што большасць вучняў 8-га эксперыментальнага класа (68%) мае высокі ўзровень засваення матэрыялу, 26% — сярэдні, нізкі ўзровень прадэманстравалі 6% школьнікаў. У эксперыментальных класах, у якіх вучні ўжо знаёмы з асаблівасцямі работы над дэльта-заданьнямі, 96% школьнікаў выканалі заданні ўсіх ўзроўняў, у кантрольных класах гэты паказчык складае толькі 54%.

Назіранні паказваюць, што самастойна працуючы над прапанаванымі настаўнікам заданьнямі, вучні выконваюць значна большую колькасць практыкаванняў, нават не звяртаючыся да настаўніка на дапамогу.

Выкарыстанне на ўроках беларускай мовы элементаў дэльта-тэхналогіі садзейнічае фарміраванню такіх якасцей асобы; як здольнасць прымаць самастойныя рашэнні, адстойваць свой пункт гледжання, з павагай ставіцца да меркавання іншых.

Спіс крыніц

1. *Кныш, М.* Тэхналогія не шаблон, а творчасць / М. Кныш // Роднае слова. – 2005. – № 6. – С. 67–68.
2. *Цыркун, И. И.* Инновационная культура учителя – предметника / И. И. Цыркун. – Минск. : Народная асвета, 1996. – 186 с.

С. В. Высоцкая

Навуковы кіраўнік – А. В. Солахаў
Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт
г. Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

АДАНТРАПАНІМІЧНЫЯ ПРОЗВІШЧЫ, СУАДНОСНЫЯ З ПРЫНАЛЕЖНЫМІ ПРЫМЕТНІКАМІ, ЖЫХАРОЎ ЛЯХАВІЦКАГА РАЁНА

Кожны рэгіён мае сваю, адметную ў пэўнай ступені сістэму прозвішчаў. Але да апошняга часу беларускія прозвішчы ў рэгіянальным аспекце яшчэ не даследаваліся, і таму ўзнікае шмат пытанняў адносна этымалогіі асобных груп беларускіх прозвішчаў, размежавання ў сучаснай антрапанімічнай сістэме ўласна беларускіх (традыцыйных) і запазычаных іменаў і прозвішчаў, геаграфічнага пашырэння на беларускім этнаграфічным абшары розных тыпаў беларускіх антрапанімаў, шляхоў нармалізацыі сучасных беларускіх іменаў і прозвішчаў і інш. [2, с. 28]. Не былі прадметам навуковага даследавання і прозвішчы жыхароў Ляхавіцкага раёна.

Як паказвае аналіз прозвішчаў жыхароў гэтага рэгіёна, многія з іх (prozвішчаў) паходзяць ад уласных асабовых імён і нагадваюць прыналежныя прыметнікі са значэннем 'які належыць таму, хто названы ўтваральным словам' [1, с. 296]. Утваральнымі выступаюць пераважна мужчынскія імёны, да асноў якіх далучаюцца ў асноўным суфіксы *-аў, -оў (-ёў), -еў, радзей – -ін, -ын*. Першапачаткова яны мелі значэнне 'сын (дзіця) таго, хто названы ўтваральнай асновай уласнага імя'. Прозвішчы гэтай структуры складаюць, прыкладна, 22% ад усёй колькасці прозвішчаў, зафіксаваных намі на тэрыторыі Ляхавіцкага раёна.

З суфіксам *-аў*, які заўсёды ўжываецца не пад націскам пасля цвёрдых зычных, фіксуецца наступныя: *Абрамаў < Абрам + -аў, Агафонаў < Агафон + -аў, Адамаў < Адам + -аў, Аляксандраў < Аляксандр + -аў, Анціпаў < Анціп + -аў, Багданаў < Багдан + -аў, Байрамаў < Байрам + -аў, Барысаў < Барыс + -аў, Віктараў < Віктар + -аў, Восіпаў < Восіп + -аў, Герасімаў < Герасім + -аў, Данілаў < Даніла + -аў, Дзянісаў < Дзяніс + -аў, Еўдакімаў < Еўдакім + -аў, Елізараў < Елізар + -аў, Емяльянаў < Емяльян + -аў, Клімаў < Клім + -аў, Лаўрыненкаў < Лаўрыненка + -аў < Лаўрын + -енка < Лаўр + -ын, Лазараў < Лазар + -аў, Лук'янаў < Лук'ян + -аў, Маркаў < Марк + -аў, Міхайлаў < Міхаіл + -аў, Парамонаў < Парамон + -аў, Парфёнаў < Парфён + -аў, Паўлаў < Павел + -аў, Платонаў < Платон + -аў, Прохараў < Прохар + -аў, Раманаў < Раман + -аў, Сафронаў < Сафрон + -аў, Сямёнаў < Сямён + -аў, Спірыдонаў < Спірыдон + -аў, Тарасаў < Тарас + -аў, Федараў < Фёдар + -аў, Філіпаў < Філіп + -аў, Фядотаў < Фядот + -аў, Эмінаў < Эмін + -аў < Эма + -ін, Якаўлеў – Якаў + -эў, Якімаў < Якім + -аў, Яфрэмаў – Яфрэм + -аў. У адным выпадку суфікс *-аў* ускладняецца элементам *-ц*: *Ахрэмаў < Ахрэм + -(ц)аў*.*

Суфікс *-оў* фіксуецца толькі пад націскам пасля цвёрдых зычных, а яго варыянт *-ёў* – пасля мяккіх. Утваральнымі асновамі выступаюць як афіцыйныя імёны (*Іван, Пётр, Фрол*), так і размоўна-бытавыя, у тым ліку памяншальна-ласкальныя (*Базыль, Дзімка, Іванка*): *Базылёў < Базыль (Васіль) + -оў, Дзімакоў < Дзіма + -ак + -оў, Іванкоў < Іванка + -оў, Іваноў < Іван + -оў, Пятроў < Пётр + -оў, Фамін < Фама + -ін, Фралоў < Фрол + -оў*.

Суфікс *-еў (-ёў)* ужываецца не пад націскам пасля мяккіх зычных. У якасці ўтваральных выступаюць пераважна афіцыйныя мужчынскія імёны: *Агееў < Агей + -эў, Андрэеў < Андрэй + -эў, Афанасьеў < Афанасій + -эў, Васільеў < Васіль + -эў, Гардзеў < Гардзеі + -эў, Дарафееў < Дарафей + -эў, Міхееў < Міхей + -эў, Сяргеёў < Сяргей + -эў, Цімафееў < Цімафей + -эў, Якаўлеў – Якаў + -еў, Яўсееў < Яўсей + -эў. У адной аснове адбылося чаргаванне [ў] са спалучэннем гукаў [ўл]: *Якаўлеў – Якаў + -еў*.*